

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Daniyel

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 597 [1836 oder 1837]

ג הימחנ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9191

לָנוּ וַיִּבְּזוּ עָלֵינוּ וַיֹּאמְרוּ מַה־
הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים
הֲעַל הַמֶּלֶךְ אַתֶּם מֹרְדִים׃
(כ) וַאֲשִׁיב אֹתָם דָּבָר וַאֲמַר
לָהֶם יְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הוּא יַצִּילֵנוּ
לָנוּ וַאֲנַחְנוּ עַבְדָּיו נִקְוֶם וּבְנֵינוּ
וְלָכֶם אֵין־חֵלֶק וְצַדִּיקָה וְזַכְרֹון
בִּירוּשָׁלַם׃

ג (ח) וַיִּקָּם אֵלַי שִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וַאֲחֵיו הַכֹּהֲנִים וַיִּבְּנוּ אֶת־
שַׁעַר הַצֵּאֵן הַמָּרָה קִדְשׁוֹהֵוּ

וַיֵּא אֲוֹנֵעַר, שְׁמַעְהֶעֱטֵעַן אֲוִנו
אֲוֹנֵר שְׁפִרְאַ־עֵן: וּוְאִם אִיזִט
דָּאוּ, וּוְאִם אִיהֵר אֲוִנְטֵעֵר=
נַעְהַמַּעַט? וּוְאַלְלֵט אִיהֵר אִיךְ
נַעֲנַעַן דַּעַן קַעֲנִי עִמְפִּאָרַעַן?
(ג) דָּא נֶאֱבֵי אִיךְ אִיהֵנַעַן אָנְטֵ=
וּוְאַרְט אֲוֹנֵר שְׁפִרְאַךְ צוֹ אִיהֵ=
נַעַן: דַּעַר נֶאֱטֵט דַּעַם הִימֵ=
מַעֲלֵם וּוִירַד עִם אֲוֹנו נַעֲלִינְנַעַן
לְאַסְסַעַן, אֲוֹנֵר וּוִירַד זִינַעֲדִיעֵ=
נַעַר, וּוְעִרְדַּעַן אֲוֹנו אֲוִיפְמֶאֱ=
בַּעַן אֲוֹנֵר בּוִיעַן; אִיהֵר אָבַעַר
הֶאֱבַעַט קִינַעַן טַהִייל, קִיין
רַעֲבֵט אֲוֹנֵר קִיין דַּעֲנַקְמֶאֱהֵל
אִין יְרוּשָׁלַם.

ג (ח) דָּא מֶאֱבֵט עוֹךְ אֵלִישִׁיב
דַּעַר הֶאֱהַעֲפִרִיעֶסְטַעַר
אֲוֹנֵר זִינַעַר כְּרִידַעַר דִּיא פִּרְיעֵ=
סְטַעַר אֲוִיף, אֲוֹנֵר בּוִיעַטֵעַן דָּאוּ שְׁאַפְטַהֲאָר, (וַיֵּא וּוִייהֶעֱטֵעַן עִם, אָלֵם זִיא וְדִיא טַהִיעֵ=
רַעַן

ויעמידו
סטער אויף, אונד בויעטען דאן שאפטהאר, (וויא ווייהעטען עם, אלס זיא ודיא טהיעען

ר ש י

העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לננות חומת העיר כדי למרוד בו: (כ) ולכם אין חלק. מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה:
ג (א) שער הלאן. כך שמו של שער: המה קדושהו. אותו שער בקדושת העיר: דלתותיו

ב א ו ר

(כ) ואשיב, הנה לא חשב נחמיה להשיבם על דבריהם אשר חרבו אותו באמרם כי נקט למרוד במלך להראות להם כי איננו חפץ להלכודם לפניהם, כי מי שמנס שרים ושופטים בארץ, אך אמר אנחנו נקום ונבנה, והוא כי סגבלט וטוביה היו מעדת השמרונים אשר התיהדו כי כן נאמר להלן (פרשה ג' ל"ד) ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון, וטוביה אין ספק כי נאם ישראל יבונה כי התחנן עם ראשי בני יהודה, וכן כתב רש"י לקמן (ו' י"ז) טוביה ישראל רשע היה, ולכן ירא נחמיה, סן ירבו גם המה לבוא עמהם בבניית לננות שערי הבירה אשר לבית ולחוק חומות העיר אשר גם המה יושבים בה וכמו שצאו לרי יהודה ובנימן כבר בימי עזרא (עזרא ד' ב'), לזה אמר להם כי אין להם חלק ונחלה בעיר הזאת.
ג (א) המה קדושהו, עיין רש"י, ולדבריו הענין שיהי' לו קדושת העיר לאכול בו קדשים קלים ומעשר שני, אבל הראב"ע כתב וז"ל הקדושה בלשוננו היא מעלה גדולה, על כן נקראת קדושה וכן ואיש כי יקדיש את ביתו קדש (ויקרא כ"ז י"ד), כוונתו קדש יאמר בכלל על הגדולה והרוממות אף אם הדבר איננו קדש לה', והניח לזה ראיה מן ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה' שהי' לריך לבאר שיהי' קדוש לה', וא"כ המונח כאן רק שבנו אותו בתכלית היופי והחזק, ולפרש זה, יזכיר שני המגדלים מגדל המאה ומגדל חנואל שגם מגדלים בנו בה ויהי' ועד ועד בכלל, ויראה לי כי שני המגדלים היו לשתי רוחות ובנו החומה מלד אחד עד מגדל המאה, ומפאת השני' עד מגדל חנואל, והוי"ו של ועד נמשך גם על עד השני. והה לשון ידויד הכנס המתרגם בהערותיו: והתחילו לבנות את שער הלאן אשר היה שער השלישי בחומת המזרח לפאת לפון, (כפי שהעירותי למעלה ב' ח'), ולא החלו בשנים הקודמים

ויעמידו דלתתיו ועד מגדל
 המאה קדשוהו עד מגדל הנגל:
 (3) ועל ידו בנו אנשי ירחו ועל
 ידו בנה זכור בן אמרי: (ג) ואת
 שער הדגים בנו בני הסנאה
 המה קרוהו ויעמידו דלתתיו
 מנעוליו ובריחיו: (ד) ועל ידם

רען איינגעזעט האטמען, זיא
 ווייהעטען עם ביו אן רען
 טהורם טאה), ביו אן רען
 טהורם חננאל. (כ) אונטער
 זיינער לייטונג בויעטען דיא
 מאַננער פֿאַן ירחו, אונד אונז
 טער זיינער לייטונג בויעטען
 זכור רער זאָהן אמרי'ס.
 (ג) דאָ פֿישטהאַר בויעטען
 דיא וואָהנע סנאה'ס, זיא וואָלכֿ
 טען עם, אינד זעצטען רעם.
 סען טהיערען, שלאָסער אונד
 ריגעל איין. (ד) אונטער איה.

חחויק

ר ש י

דלחותיו. של שער: ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: (ב) ועל ידו. אלל ידו בסמוך לו
 של כל בונה ובונה שנו אותו בניין של שער הלחן: בנו אנשי ירחו. שכך היו מנהגם הללו
 היו בונים כאן בחומת העיר עד חלום בניינה המוטל עליהם והאחרים היו בניים סמוך
 לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועל. כמו (באדכר ב')
 ועליו מטה מטה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ירו והאקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהיא
 אומר על ידו ופעמים שהיא אומר עליו ואחריו החזיק: (ג) ואת שער הדגים. כך שם
 השער: המה קרוהו. נתנו הקורות ותקרו' על השער: קרוהו. משקל חזק כמו מן קרה
 דוגמת המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד) וקי"ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר"ק בעניין
 זה מפני רי"ג של אחריה כמו בכך (שם י') חרף עשהו (משלי י"ז) ונרכתיה והימה לגוים
 (בראשית י"ז) וזרמים בארבות (יחזקאל כ"ט): מנעוליו. מסגרו שוירל"ן בלע"ז:

חחויק

ב א ו ר

הקודמים לו בחומה ההיא לפאת נגב? מזה עדות לדעת האומרים כי השער הזה נקרא בו
 אודות הלחן אשר מכרו ברחוב אשר לפניו לקרבות, ומפני זאת היחה על השער הזה קדושה
 ומעלה יחירה מכל שערי עיר ליון, ומקדושתו זאת החלו בו בראשונה וגם קדושו, מה שלא
 נמלא בשאר השערים, ובניו היו כהנים אשר ישבו בעיר דוד לפאת מזרח מול בית ה', ולכן
 תרגמתי כהחכם רש"ד (זיה ווייהעטען עם), והנה מגדל המאה ומגדל חננאל שניהם היו בין
 שער הלחן לשער הדגים, מגדל המאה היה לכד שער הלחן ומגדל חננאל לכד שער הדגים,
 ואולי היה רחב הרחוב אשר מכרו שם לחן קדשים עד מגדל המאה ועד המגדל הזה קדושה
 אולם האומר עד מגדל חננאל יסב על מלת ויבנו שלפני זה וענינו ויבנו את שער הלחן
 עד מגדל חננאל בענין ויעזבו ירושלים עד החומה הרחבה להלן פסיק מ' ועוד הרבה בפרשה
 הזאת, ויהיה לפ"ז מן המה קדוהו על המאה קדוהו מאמר מיסגר, וידוע מלע בו
 מסגר הספר הזה ישמור בכל הפרשה סדר השערים והחומות, חומת המזרח בראשונה ואחר
 חמת הלפון, ואחר חומת המערב ואחר חומת הדרום, וכנה יסוב חומת הר ליון משניב,
 עד ישיב להלן בפסוק ל"ב אל שער הלחן אשר משם החל, עב"ל ההערה. (ב) ועל ידו,
 אמר ירדיו ה"ה: לדעתי הכוונה לאן כמו חנה אותו על ידי (בראשית מ"ב ל"ז), ומאחר
 הרמז"מן שם שאין הכוונה אל ידי כי אם על אחריותי, כלומר הראשון שהוא אלישיב התאמץ
 לבנות חלק ידוע בחומה והוא דאג ועמל לבקש בונים ועל ידו באו הבונים הנקובים בשמותם
 ויבנו והוא עושה עליהם והעיר אותם אל המלאכה, וכדרך הזה נובל לפרש כל על ידו ועל
 ידם הבאים בפרשה, וראוי להעתיק (חונטער זיינער חויפויבט) או מה שהוא מענינו (חונטער

הַחֲזִיק מִרְמוֹת בֵּן-אֹרִיָּה בֶן-
 הַקּוֹץ וְעַל-יָדָם הַחֲזִיק מִשְׁלָם
 בֵּן-בְּרִכְיָה בֶן-מְשִׁיבָאֵל וְעַל-
 יָדָם הַחֲזִיק צְדוֹק בֶּן-בְּעַנָּא:
 (ה) וְעַל-יָדָם הַחֲזִיקוּ הַתְּקוּעִים
 וְאֲדִירָהֶם לֹא-הֵבִיאוּ צֹרֶם
 בְּעִבְדַת אֲדֹנֵיהֶם: (ו) וְאֵת שַׁעַר
 הַיְשָׁנָה הַחֲזִיקוּ יוֹיָדָע בֶּן-פֶּסֶחַ
 וּמִשְׁלָם בֶּן-בְּסוּדִיָּה הַמָּה קְרוּהוּ
 וַיַּעֲמִידוּ דָל תַּתָּיו וּמְנַעֲלָיו
 וּבְרִיחָיו: (ז) וְעַל-יָדָם הַחֲזִיק

רער לייטונג בעפעסטיגטע
 מרמות דער זאָהן אוריה'ס,
 דעס זאָהנעס הקוץ'ס, אינטער
 איהרער לייטונג בעפע-
 פטיגטע משלם דער זאָהן
 ברכיה'ס, דעס זאָהנעס
 משויבאל'ס, אונטער איהרער
 לייטונג בעפעסטיגטע צדוק
 דער זאָהן בענא'ס (ה) אונטער
 איהרער לייטונג בעפעסטיג-
 טען דיא תקועים; דערען היר-
 טען זכער, באַטחען איהרען
 נאָקען ניכט צור אַרבייט איה-
 רער העררען. (ו) דאָן אלטע
 טהאַר בעפעסטיגטען יוידע
 דער זאָהן פסח'ס אונד משלם
 דער זאָהן בסודיה'ס, זיא
 וואַלכטען עס, אונד זעצטע
 דעסען טחירען, שלאָפסער אונד ריגעל איין. (ז) אונטער איהרער לייטונג בעפע-
 סטיג.

הכר א' מלטיה

ר ש י

(ד) חזיק. לבנותו הבניין: (ה) התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע:
 ואדיריהם. עשירים של תקוע: לא הביאו צורם. לא סייעו בעבודתו של הקנ"ה לבנות חומת
 העיר: (ו) ואת שער הישנה. כך שמה:

לכא

ב א ו ר

זיינער לייטונג) ובתרגומי. (ד) החזיק, רש"י אמר לבנותו הבניין, ומה' הכונה החזיק את
 עצמו לבנות, וגם להלן (ה' ט"ז) במלכת החומה הזאת החזקתי פירש כמו בן החזקתי לעסוק
 בה חזיק (ער טטרענגטע זיך טן), והל"ק בפרשים פירש החזיקו המלכה והענין אחד.
 (ז) ואדיריהם, כל המפרשים פירשו העשירים בעם, אך לדעת רש"י יהי' חזוניהם מוסב על
 הקנ"ה ולדבריו נחר בתאר זה לחזרות כי בחזקתם ובעזרם העיזו פניהם ולא הכירו את קונם
 כי אצרו מי חזון לנו? וראב"ע פירש ממונה ושר משפחתם; אולם כפי מה שפירש הר"ק
 (בפרשים ובגאורו לספר שופטים וירמיה), כי בספל אדירים (שופטים ה' כ"ה) הכונה חזוני
 הרועים, וכן אדירי הלחן (ירמיה כ"ה ל"ד), נובל לפרש גם כחן על גולוי הרועים, ויש זכר
 לדבר כי העיר תקוע הי'תה מושב לאנשי מקנה, שהרי נאמר (עמוס א' א'), אשר היה
 גזקדים מתקוע ותרגם יונתן שם מרי גיתון (שרי הרועים), (ויאלי מה שנת מדבר תקיע
 דה"י ב' ב' כ') הכונה על מקום מרעה לחן ע"ד וינהג את הלחן אשר האדבר (זמות ג'
 ח), ועיין שרשים להל"ק שרש דבר) וא"כ יתאר פה אבירי הרועים לא רלו לעסוק בעבודת
 חזוניהם והם ראשי העיר. גם יתכן עוד, אדיר בהולאתו על הרועה אינו מן אדר כמו
 שחשבו המדקדקים כי מדוע יקרא ביחוד ראש הרועים אדיר, רק הוא מן דיר נואשו דיר
 מן מדור באפלי רשע) שהוא שם מושאל לרפת הלחן נדח"ל כנודע, ומאנו נכנה אדיר לתאר
 הרועה, ולדעתי מלחן למלה הזאת ב"ש אשר שהוא מן פר נחש (ישעיה ל' כ"ג), וכן
 לכאז נרים הלחן (תהלים ס"ה י"ד), שענינם מקום שדות ומרעה, (ובא אדר בלגה הכ"ף
 כי כנר בחרתי במקום אשר בני ערש נר הוא בנר) וא"כ יהי' אדירים כולל כל הרועים כנודע

בקטן

תרגום אשכנזי

סטיגטע מלטיה דער גבעני, ירון דער מרנתי, דוא מאנגער גבעו'ם אונד אויס מצפה, וועלכע פיר דען געריכטם שטוהל דעם לאנדפאלענער'ס דיעסווייטס דעם שטראמהמעם בעשטימטט יואר. (ח) אונד טער דיעזער לייטונג בעפעסטיגטע עויאל דער זאהן חרהיה'ס איינער דער גאלד-שמיערע, אונטער דיעזער לייטונג בעפעסטיגטע חנניה

נחמיה ג

מלטיה הגבעני וירון המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר: (ח) על ידו החזיק עויאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלים עד

חזימה

איין זאהן אויס דער אפאטהעקער פאמיליע, אונד זיא בעפעסטיגטען ירושלים ביו צור בריו

ר ש י

(ו) לכסא פחת עבר הנהר. עבר הנהר כסא אחד בנה כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר: (ח) צורפים. אותה משפחה היתה נקראת על שם אימותם: ויעזבו את ירושלים. מלאכה עפר עד חזומה הרחבה כדי להחזיקה:

זר

ב א ו ר

בקטן, ולזה יעמוד אדירי הלואן (ירמיה שם) היטב לעמת רועים בצאמר הקודם, וכן נספל אדירים תומתק המליכה מאוד כאשר יבין המשכיל. (ו) לכסא, אם גם נבונים דברי הסנס רש"ד שהבונה שאנשי גבעון והמצפה היו חמת ממלכת פחת עבר הנהר (כי כסא יאמר ביחוד על כס המלכות והממשלה) כי יד פחת יהודה לא שלטה בגבעון ומלכה, ובכל זאת לא מנעו את עצמם מנוא לעזרת אחיהם בבנין העיר, בכל זאת יש לפקפק קלמ מדוע לא יהי' גבעון ומלכה אשר שניהם בחלק בנימן ולא רחיקים המה מירושלים חמת יד פחת יהודה, והנה ירחו היחה נקלה גבול א"י וחקוע עיר בחלק אשר, (עיין פירוש הרד"ק על עמוס א' א'), והזכיר אנשי ירחו והחקועים ולא העיר שלא היו שייכים לכסא יהודה, ולזה יראה לי שמקום אחד היה נקרא לכסא פחת הנהר, כי שם פחת עבר הנהר ישב לכסא משפט מידי עברו בארץ לשפוט שפוט בכל מקומות ממלחתו והי' זה טרם הושם נחמיה לשר זופט עליהם. וידידי הסנס המחרנס אמר בהערותיו: מענין חלוקת הארץ נספר יהושע נראה כי נחלת יהודה היחה מנגב לירושלים, ונחלת בנימן מלפון לה, וגבולותיהם היו נחוך העיר, עד שהיא בעלמה נחלקת לשנים, הונגה ליהודה והלפון לבנימן. והנה מלבד מלכה נלעד (זופטים י"א כ"ט) ומלכה מואב (שמואל א' כ"ב ג'), אשר היו רחוקים מירושלים ואין להם שום הלטרפות לכרשה שלפנינו, היו עוד שתי ערים הנקראות מלכה, אחת נחלת בני יהודה (יהושע ט"ו ל"ח), ואחרת נחלת בנימן (שם י"ט כ"ו) וא"כ אין אנו יודעים כאן מאיזה מלכה מדבר, אם מיהודה אם מבנימן, לכן יבוא המאמר לכסא וגומר אחריו ליתרון באור, כלומר אותו המלכה אשר הוא מיועד לכסא פחת עבר הנהר לשפוט שפוט בעברו בארץ, ובחמת היחה מלכה מקום המשפט נכתוב בשמואל א' (ז' ט"ז) ע"ג, וממלת גבעון (עיר בחלק בנימן) נראה שהמלכה העומד בלדו ג"כ מבנימן, ויבוא א"כ המלכה בה"א הדעת במשפט כל השם בלתי נודע אשר יבוא הכאור תיכף אחריו כמו באנו אל הארץ אשר שלחתנו (במדבר י"ג כ"ז), וכן תרגמתי עכ"ל. (ח) בן הרקחים, ג"ו כמו צורפים שם משפחה אשר נקראת בן על שם אומתה (רש"ד). ויעזבו, זה לשון הראש"ע מלשון חכמים מעזיבה (וכן כתב הרד"ק בצרש"ס) ויש אומרים כי בן עזוב תעזוב עמו (שמות כ"ג ה'), ע"כ. ויש מהחכמים שחשבו, שדעת הראש"ע לפתור ויעזבו כאן כענין עזב תעזוב עמו שענינו העזר והקימה, ומרגס (אונד יצא החלפון ירושלים אויף). אולם הפירוש הזה הוא

הַחֹמָה הַרְחֵבָה: (ט) וְעַל-יָדָם
 הַחֲזוּק רִפְיָה בֶן-חֹר שֶׁר חָצִי
 פָּרָךְ יְרוּשָׁלַם: (י) וְעַל-יָדָם הַחֲזוּק
 יִדְיָה בֶן-חֲרוּמָף וְנָגַד בֵּיתוֹ וְעַל-
 יָדוֹ הַחֲזוּק חֲטוּשׁ בֶּן-חֲשַׁבְנִיָּה:
 (יא) מִדָּה שְׁנִית הַחֲזוּק מַלְכִיָּה

ברייטען מויער. (ט) אונטער
 איהרער לייטונג בעפעסטיג-
 טע, רפיה דער ואהן חור'ם,
 דער אבערסטע דעם האלבען
 בעצירקס פאן ירושלים.
 (י) אונטער איהרער לייטונג
 בעפעסטיגטע ידיה דער ואהן
 הרומף'ם, אונד צוואר געגען
 זיינעם הויזע איבער, אונד אונ-
 טער דיעזער לייטונג בע-
 פעסטיגטע חטוש דער ואהן
 האכניה'ם. (יא) איין עכענמאסיגעם שטיק, בעפעסטיגטע מלכיה, דער ואהן חרם'ם
 אונד

בן

ר ש י

(ט) שר חזי פלך ירושלים. שר היה על חזי העם שנירושלים: פלך ל' דוכסות ומלכות: (י) ונגד
 ביתו. נפל חלקו לננות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: (יא) מדה שנית.
 כאותה מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו שנית מדה בכניין החומה אינו
 נופל

ב א ו ר

פוא בהיפך המכוון בדברי הראב"ע, כי לדעת הי"א יהי' עזוב תעזיב ענין לטעון המשא כמו
 ויעזבו דכאן, כי זה לשונו שם ויש מפרשים כמו ויעזבו את ירושלים לטעון המשא בדרך
 רחוקה עכ"ל. החומה הרחבה, אמר ידידי המנס המתרגם: עוד אוסיפה דבר על מה
 שהעירותי לעיל (ב' ח') מענין תבונת עיר הקדושה, ירושלים היתה מוקפת מהרים גבוהים
 ונשאים משלש רוחות ממזרח ממערב ומנגב, ורק גיאיות עמוקים יפרידו בינה לההרים האלה,
 אולם מלפון לה ישתרע מישור רחב ידים עד העיר שמרון, ולכלתי היות נקל לאויב לנואע על
 העיר דרך המישור הזה ולהתנפל עליה, היתה חומת הר ליון מלך לפון גבוהה ובכורה מאוד,
 ורחבה יותר מכל חלקי החומה ממזרח מנגב וממערב, אשר על כן נקראה, החומה הרחבה,
 והיא חומת הכפון שהבאתי לעיל (שם שם), ובה היו שני שערים לפאת מזרח שער אפרים
 ולפאת מערב שער הפנה, עכ"ל ההערה. (ט) חצי פלך, מחו חרגם של חבל אריגוב (דברים
 ג' ד') כל בית פלך תיכוניא, וכן שלשת הנפת (יהושע י"ז י"א) תלת פלכוון (ראב"ע ורד"ק).
 (י) ונגד ביתו, נמ"ש רש"י, והו"ו היא מבארת שהוא החזיק רק נגד ביתו, ומכאן ואילך
 החזיק חטיש. (יא) מדה שנית, לדעתי הענין כי נחמיה עמד וימודד החומות מסניב וחלק
 בכל פאה ופאה לשני חלקים במדת אמת הננין, וע"ז נאמר בפירוש הזאת מדה שנית כלומר
 חלק השני מהחומה לכד הזה. וידידי ה"ה הוסיף לבאר בהערותיו ח"ל: לפי מה שהעירותי
 לעיל פסוק ח' היה מלפון לירושלים מישור גדול, והנה א"כ בנוא האויב על העיר ללכדה
 הנקיע תמיד חומת הכפון בראשונה ויעש בה פרכים גדלים ורחנים, כי כן מלינו ביהואש
 מלך ישראל בנואו על ירושלים (מלכים ב' י"ד י"ג) ויפרץ בחמת ירושלים בשער אפרים עד
 שער הפנה ארבע מאות אמה, ולא נודע אם מלכי יהודה הכאים אחריו כלרו את הפרץ
 הגדול הזה — וגם אחרי כן בנוא נבוכד נאלר מלך בבל על ירושלים נראה מדברי ירמיה
 (ל"ט ג') כי הבקיעו ג"כ חומת הכפון בחמלה. בין כך ובין כך היו פרטי חומת הכפון נחמיה
 וגדלים יותר מכל פרטי החומות האחרות וקירוב הדבר כי החומה ההיא היתה בימינחמיה
 בלה כרוכה גלים ננים ולא נודע מקום שעריה איה, וכבר אמרתי לעיל (ב' ח'), כי גם
 בחומת נגב לא היו שערים כלל ולכן לא תבוא הלזון מדה שנית בכל הפירוש כי אם פה
 בחומת הכפון ולהלן בחומת הדרום בלבד, וזה כי ממקור השערים בחומות האלה, הולרך
 נחמיה

אונד השוכ דער זאָהן פּחת
 מואב'ס, נעכסט דעם אָפּעני-
 טהורם. (יב) אונד אונטער
 דיעזער לייטונג בעפֿעסטיגטע
 שלום דער זאָהן דעם געהוימ-
 קינכטלער'ס, דער אָבער-
 סטע דעם אַנדערן האַלבען
 בעצירקס פֿאָן ירושלים,
 ער אונד זיינע טאָכטער.
 (יג) דאָז טהאַלטהאַר בעפֿעס-
 טיגטע חנון מיט דען בעוואָה-
 נערן זניח'ס, זיא בויעטען עס,
 אונד זעצטען דעססען טהירען,
 שלאָססער אונד ריגעל איין,
 אונד אויך טויענד עללען אָן
 דער טויער, ביו אָן דאָז מיסט-
 טהאַר. (יד) אונד דאָז מיסט-
 טהאַר בעפֿעסטיגטע מלכיה
 דער זאָהן רכב'ס, דער אָבער-
 סטעדעס בעצירקס פֿאָן ביח

בְּיַהֲרֹם וַחֲשׂוּב בְּיַפְתַּח מוֹאֵב
 וְאֵת מַגְדַּל הַתְּנוּרִים: (יב) וְעַל-
 יָדוֹ הַיְחִזִּיק שְׁלוֹם בְּיַהֲלוּחַשׁ
 שֶׁר חֲצִי פִלֶּךְ יְרוּשָׁלַם הוּא
 וּבְנוֹתָיו: (יג) אֵת שַׁעַר הַגִּיָּת
 הַיְחִזִּיק חֲנוּן וַיִּשְׁבִּי זְנוֹת הַמָּה
 בְּנוֹהוּ וַיַּעֲמִידוּ דְלֹתָתָיו מִנְּעָלָיו
 וּבְרִיחָיו וְאַלְפֵי אִמָּה בְּחוֹמָה עַד
 שַׁעַר הַשְּׁפוֹת: (יד) וְאֵת שַׁעַר
 הַאֲשָׁפוֹת הַיְחִזִּיק מַלְכִּיָּה בְּיַרְכָּב
 שֶׁר פִּלֶּךְ בֵּית-הַכְּרֶם הוּא יִבְנֶנּוּ
 וַיַּעֲמִידוּ דְלֹתָתָיו מִנְּעָלָיו וּבְרִיחָיו:

ואח
 אונד דעססען טהירען, שלאָססער אונד ריגעל איינצו-
 זעט.

ר ש י

נופל לומר ל' מידה בניין השערים לפי שאין להן כי אם בניין חלק של חומה שלא מלינו
 בכל הפרשה בניין השערים לשון מדה: ואת מגדל התנורים. גם הוא בנו אחר מגדל ששמו
 כך כל המגדלים הללו שנפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב: (יב) הוא ובנותיו. שלום ובנותיו
 החזיקו לבנות הבניין: (יג) עד שער האשפות. ושער האשפות לא היה בכלל: (יד) שר פלך
 המלכה. שר ורונת המלכה: הוא יבנו. הוא יהיה בונה אותו שער:
 ויעללנו

ב א ר

נחמיה למוד החומה במדה ידוע ולחלות אותה לשמים, האמח לאחד והשנית לשני, אולם
 בחומת מזרח ומערב אם גם שהו גם הם מסורלות הרנה, בכל זאת מקום שעריהם ניכר
 היטב, ואין כורך למדה אחרת, כי מחלקותם היו משער לשער או אל המגדל ויתר הדברים
 הנשארים בחומות, עב"ל ההערה. (יב) הלווחש, בעבור ה"א הדעת אמרו הרד"ק והראב"ע
 שאיננו עם פרטי לאיש רק עם תאר שהיה לו ונקרא כן לפי שה' יודע ללחוש על הנחשים,
 או שהיה איש מניין ומכנס כמו ובנון לחש כן דעת הרד"ק. גם יש לפרש שהיה אומן לעשות
 נומי זהב כענין ובתי הנפש והלחשים (ישעיה ג' ב'), שפירש הרד"ק שהוא עדי האין והיה
 זה בעין כורסים ומרקזים דלעיל. שר חצי פלך, לא ידענו אם שלום או הלווחש היה שר,
 אך נראה שלום הוא השר לפי שהחזיק בניין החומה נשאהו נחמיה ושמהו לשר וכיחב הספר
 תארהו בתאר שהיה לו בעת כתיבו הדברים על ספר וכן הוא בחר שמות התארים. (יג) השפוח,
 כמו האשפות ונעלמה האל"ף והוא עד ולא עד בכלל כמ"ש רש"י, ועיין מה שהנחתי לעיל
 (ב' י"ג) בשם יחידי המכנס המתרגם. (יד) הוא יבנו, הראב"ע אמר שהוא עבר במקום
 עמיד, גם יתכן שהענין כי הוא קיבל עליו להחזיק תמיד את בדיקה (זוהו חייט בויח לו ערהוה)
 טען) ולכן יבוא העמיד כדרך על פעולה האתמידית, וכן ויעללנו בפסוק הנא שהוא יקרה
 תמיד

(טו) ואת שער העין החזיק שלון
בן-כל-הזה שר פלך המצפה
הוא יבננו ויטר לנו ויעמידו
דלתתיו מנעליו ובריהיו ואת
חומת ברכת השלח לגן המלך
ועד המעלות היו רדות מעיר
דויד: (טז) אחריו החזיק נחמיה
בן-עזבוק שר חצי פלך בית-
צור עד-נגד קברי דויד ועד
הברכה העשויה ועד בית
הגברים: (יז) אחריו החזיקו
הלוים רחום בן-בני ערדו

ימרו' . החזיק איהם בעפעסטיגטען דיא לעוויטטען רחום דער וואהן בני'ם

תרגום אשכנזי קיד

ועטצען . (טו) דאז קוועללענע-
טהאר בעפעסטיגטע שלון דער
ואהן כל חוה'ם, דער אבער-
סטע דעם בעצירקס פאן
מצפה, ער האטטע עם צוביי-
ען, צודעקקען, אונר דעססען
טהירען, שלאססער אונר רי-
געל אינצוועטצען, וויא אויך
דיא מויער אם טייכע שלח'ם,
דער צום קאניגליכען נארטען
געהארטע, ביז אן דיא שטופ-
פען, דיא פאן עיר דויד הער-
אכגעהען . (טז) נאך איהם בע-
פעסטיגטע נחמיה דער וואהן
עזבוק'ם, דער אבערסטע
דעם האלבען בעצירק'ם פאן
בית צור, ביז דען גראכערן
דויד'ם גענענאיבער, ביז אן
דען אנגעלעגטען טייך אונר אן
דאז העלדענהויז . (יז) נאך
אונטער זיינער לייטונג בע-

פע

ר ש י

(טו) ויטללו וכו' הים מסבך אותו לשון מעללתא: ואת חומת השלח. שהיא נוטה
לכך גן המלך: ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות הללו: (טז) בית צור. שם מקום:
לסלכו

ב א ו ר

חמיד, לעת הלוך, את השער, ואולי שם זה כוונת רש"י ע"ש . (טו) כל חוה, שם איש .
ברכת השלח, הוא גחון סמוך לירושלים (ונוכר במלכים א' ח' ל"ג) ונקרא גם שלח (ישעיה
ח' ו'), וכל עם ה"א הדעת כמו הירדן העי לפי שהמה באמת בעקרו שמות התארים,
(וכבר הבאתי זה בספרי תל"ע בהוראת ה"א) וגם שלח נקרא רק לפי שמימי מתפרשים כמ"ש
הר"ק בשרשיו שרש שלח ע"ש . זה לשון יודי המכס המתרגם: שער העין, השער נקרא
כן על שם עין השלח או השלח הנובע מחולה לו ומי העין הזה נמשכו אל הברכה סמוכה
לגן המלך אשר היה לפני העיר למען השקות את הגן הזה, וכניב הברכה והגן היתה חומת
מחוברת אל חומת העיר, ולא נראה השער הזה מקיר העיר וחובה כי היה סגור מחומת
הגן מכאן ומכאן, ודרך השער הזה ירדו מלכי יהודה ואנשי ביתם, במעלות היו רדות
מעיר דויד אל הגן, וברכת השלח הזאת היא בעצמה אותה ברכת המלך אשר נזכרה לעיל
(ב' י"ד) עכ"ל . (טז) הברכה העשויה, ואנחנו כל נדע טעם וקנת שמות התארים האלה,
וכל אשר נדמה נכפשו לכאן בזה אין לברר אמתו — ולזה הלכתי בדרך רש"י וכל המוטל בספק
יהי מונח עד שיבוא אליהו . ויודי המכס המתרגם אמר: ואולי היא הברכה אשר נזכרה
במלכים ב' (כ' ב'), כי חזקיהו מלך יהודה ע"ש ה אותה להביא את המים העירה, ונקראה

בן

פֶּעֶסְטִיגְטֵע דער אָבערסטע דעם האַלבען בע-
צירקס פֿאַן קעילה, פֿיר זיינען
בעצירק. (יח) נאָך איהם בע-
פֶּעסְטִיגְטֵען איהרע כרירער,
בוי דער זאָהן הנדר'ס, דער
אָבערסטע דעם אַנדערן האַל-
בען בעצירקס פֿאַן קעילה.
(יט) אונטער זיינער לייטונג
בעפֿעסְטִיגְטֵען עזר דער זאָהן
ישוע'ס דער אָבערסטע פֿאַן
ט צ פ ה, איין עבענמאָסיגעס
שטיק, דעם אויפֿגאַנגע דעם
צייגהויזעס געגענאיבער, בוי
אַנדען ווינקעל. (כ) נאָך איהם
בעפֿעסְטִיגְטֵען אייפֿריג ברוך
דער זאָהן זכ'ס איין עבענמאָ-
סיגעס שטיק, פֿאַן דעם ווינקעל
אַן בוי צום איינגאַנגע דעם
הויזעס אלישיב'ס, דעם האַ-

הַחֲזִיק הַשְּׂבִייה שׁוֹר־חֲצִי-פֶּלֶךְ
קֵעִילָה לְפֶלֶךְ כּוֹ: (יח) אַחֲרָיו
הַחֲזִיקוֹ אַחֲיָהֶם בּוֹי בֶן-חֲנַדָּר
שׁוֹר חֲצִי פֶּלֶךְ קֵעִילָה: (יט) וַיַּחֲזֹק
עַל-יָדוֹ עֶזֶר בֶּן-יִשׁוּעַ שׁוֹר הַמְּצַפֶּה
מִדָּה שְׁנִית מִנְּגַד עֶלְת הַנֶּשֶׁק
הַמְּקֻצֵעַ: (כ) אַחֲרָיו הַחֲרָה
הַחֲזִיק בְּרוּךְ בֶּן-זָבִי מִדָּה שְׁנִית
מִן-הַמְּקֻצֵעַ עַד-פֶּתַח בַּיִת
אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: (כא) אַחֲרָיו
הַחֲזִיק מִרְמוֹת בֶּן-אֹרִיָּה בֶן-

בְּקִימָה
בְּקִימָה

וכי קרי. הקוץ

הען פריעסטער'ס. (כא) נאָך איהם בעפֿעסְטִיגְטֵען מרמות דער זאָהן אוריה'ס, דעם זאָה-
נעם

ר ש י

(יז) לפלכו. מאותה שררה חלי פלך בנה בניין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן ענד
ענדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה של שם דבר מאותיות כג"ד כפ"ת דגושות: (יח) אחיהם.
הלויים: (יט) מנגד עלות הנשק. מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי
פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו
נותנין (ס"א נתונים) שם כעניין שני ערי מנזר והנשק: המקלוע. לקרן זוית של קומה:
(כ) המרה. פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על המזיק:

ב א ו ר

כן כי היא עשויה ממנו. (יז) לפלכו, כל מה שהי' ראוי לבנות ע"י אנשי פלכו בנה הוא
משלו כן יראה לי. (יט) עלוח הנשק, אס שהיו שם מעלות שעולין אל בית הנשק, או
שהוא בית הנשק עלמו ונקרא עלת הנשק לפי שהי' במקום גבוה (והפֿעֿעֿנבֿורג), גם יתכן שהיה
מקום במנזר שם היו מעלים כלי המלחמה עת תבוא העיר במלור. המקצע, יתכן שהיו
מקומות עלות הנשק (יתפרש איך שיתפרש) יותר מאחד ולזה יסמן כי בית הנשק הזה היה
במקלוע בקרן זוית ומקלוע הוא כמו קלה כמ"ש הראש"ע, ולדעת יודידי ה"ה יחסר פה מלת
עד ושעורו עד המקלוע וכן מתורגם. (כ) החרה, לדעת המפרשים הוא מענין חרון אף, והרד"ק
בשרשיו אמר חסם עלמו להתחזק במלאכה, ולאנ"ע פתח המרה על עלמו על עיכוב המלאכה
והחזיק ידו במדה השני, ולדעתי הוא מענין ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב ה'),
אתה מתחרה בארז (שם כ"ב ט"ו), שענינו הקנאה והחסן להדמות לדבר מה (נח"כאייפערן,
וועטאייפערן), ועיין בבאור על תהלים (ל"ז א') כי גם מן תחמר שרשו מרה, (עיין רד"ק
שרש מרה ומחרה וספר המלים להמנס געוועניוס ערך תחמה), אולם הנוון לפי דעתי הוא
כי המרה שם עלם פרטי והמלה ואחריו וכן החזיק עומדים במקום שנים ושעור הכתוב ואחריו
החזיק המרה ואחריו החזיק ברוך. מן המקצע, עלות הנשק שזכר. (כא) מרמוח, האים
הזה

הַקוֹץ מִדֶּה שְׁנֵית מִפְתַּח בַּיִת
 אֶל־יָשִׁיב וְעַד־תְּכַלִּית בַּיִת
 אֶל־יָשִׁיב: (כג) וְאַחֲרָיו הַחֲזִיקוּ
 הַכְּהֵנִים אֲנָשֵׁי הַכֶּכֶר: (כג) אַחֲרָיו
 הַחֲזִיק בְּנֵי־מִן וְחָשׁוּב נֶגֶד בַּיִתָם
 אַחֲרָיו הַחֲזִיק עֲזַרְיָה בֶן־מַעֲשִׂיָה
 בֶן־עֲנַנְיָה אֶצֶל בַּיִתוֹ: (כד) אַחֲרָיו
 הַחֲזִיק בְּנֵי בֶן־חַנְדָּד מִדֶּה שְׁנֵית
 מִבַּיִת עֲזַרְיָה עַד־הַמִּקְצוֹעַ וְעַד־
 הַסֶּנֶה: (כה) פֶּלֶל בֶּן־אוּזִי מִנֶּגֶד
 הַמִּקְצוֹעַ וְהַמַּגְדָּל הַיּוֹצֵא מִבַּיִת
 הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר לַחֲצַר
 הַמַּטְרָה אַחֲרָיו פְּדִיָה בֶן־פְּרַעֲשׁ:
 (כו) וְהַנְּתִינִים הָיוּ יוֹשְׁבִים בְּעַפְלָר

נעם הקוץ'ם איין עבענמאָסי-
 געס שטיק, פֿאַם איינגאַנגע
 דעם הויזעס אלישיב'ס, ביז
 אַנס ענדעדעסזעלבען. (כג) נאָך
 איהם בעפעסטטיגטען דיא פרי-
 סטער, דיא מאַנגער דעם
 קרייזעס (מפירדן). (כג) נאָך
 איהם בעפעסטטיגטע בנימין
 אונד השיב איהרעם הויזעגע-
 גענאיבער, נאָך איהם בע-
 פעסטטיגטע עזריה דער זאָהן
 מעשיה'ס, דעם זאָהנעם
 ענניה'ס, געבען זיינעם הויזע.
 (כד) נאָך איהם בעפעסטטיגטע
 בנוי דער זאָהן חנדר'ס, איין
 גלייכמאַסיגעס שטיק, פֿאַם
 הויזע עזריה'ס ביז אַן דען ווייג-
 קעל אונד אַן דיא עקקע.
 (כה) פֿלל דער זאָהן אוז'ס
 (בעפעסטטיגטע) דעם ווינקעל
 געגענאיבער אונד דעם טהור-
 מע דער הערפֿאַרטריט פֿאַם
 אַבערן קאַניגסהויזע אים גע-
 פֿאַנגניסהאַפֿע, נאָך איהם

פדיה דער זאָהן פרעש'ס. (כו) אונד דיא אונטערגעבענען וועלכע אין דער בורגעפעסטע וואָהנ-

ר ש י

(כא) מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו'. מנגד אותו בית בנה בניינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך
 לסומה: (כה) והמגדל היולא. מגדל אחד היה בסומה שהוא יולא וכולט מכפנים: (כו) והנתינים
 היו

ב א ו ר

הזה כבר זכר לעיל פסוק ד' והוסיף עוד ידו לבנות גם את זה ולכן בנה עתה רק חלק קטן
 מפתח הבית עד תכליתו, כי אף שנאמר גם באחרים שבנו נגד או אלל ביתם הנה לא הגביל
 בהם הקלה האחרון. (כד) ועד הסנה, המלה הזאת היא מנחי ל"ה (ורד"ק הביאה בערך
 פן) מן פנה ונקרא הזוית כן לפי שמשם נפן ללד אחר, ויכונו גם המגדלים בשם פנות, להיות
 על המגדלים ועל הפנות (דברי הימים ב' כ"ו ט"ז), על הערים הבכורות ועל הפנות הגבוהות
 (לפניה א' ט"ז), לפי שהיו בנויים לרוב בקרן זוית לראות ולירות משם לכל עבר, וא"כ נא באן
 ועד הפנה ליחר באור של המקצוע, והכוונה שבנו עד המגדל שעומד במקצוע, ויראה כי הפנה
 הזאת היא בעצמה המגדל שזכר בפסוק הבא כי פלל בנה מן המקצוע והמגדל הזה. (כה) המטרה,
 שראו נטר שענינו שמירה כמו לא תקום ולא תטור, ויחזר המערה היא מקום אשר אסירי המלך אסורים
 שם כנראה בספר ירמיה (מדברי הרד"ק בארשים). (כו) והנתינים, מקרא קלר ובתשלמו
 והנתינים אשר היו יושבים בעפל החזיקי וגומר (מדברי הראב"ע), ומלת עפל בארתי בספר
 מלכים

וואהנטען (בעפעסטיגטען) ביו דעם וואססערטהארע געגענע איבער, וועלכעס אָסטליך איזט, אונד דעם הערפֿאַר טרעטענדען טהורמע. (כז) נאָך איהם בעפעסטיגטען דיא חקועים איין עכענמאָסיגעם שטיק, דעם גראָסען הערפֿאַר טרעטענדען טהורמע גע- גענאיבער, ביו אַן דיא מויער דער בורגפֿעסטע. (כח) אָבער האַלכדעם ראָסטטהארעס בעפעסטיגטען דיא פריעסטער איין יעדער זיינעם הויזע גע- גענאיבער. (כט) נאָך איהם בעפעסטיגטען צדוק דער זאָהן אמר'ס זיינעם הויזע געגענאי- בער, נאָך איהם בעפעסטיג- טע שטעיה דער זאָהן שכניה'ס דער היטער דעם טהארעם

עד נגד שער המים למזרח והמגדל היוצא: (כז) אחריו החזיקו החקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל: (כח) מער ושער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו: (כט) אחריו החזיק צדוק בן אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה שמר שער המזרח: (ל) אחרי החזיק חנניה בן שלמיה וחנן בן צלף הששי מדה שני אחריו החזיק

משלם

אחריו קרי

געגען מאָרגען. (ל) נאָך איהם בעפעסטיגטע חנניה דער זאָהן שלמיה'ס אונד חנן דער זעכסטע זאָהן צלף'ס, אי'ן עכענמאָסיגעם שטיק, נאָך איהם בעפעסטיגטע משלם דער

ר ש י

היו יושבים בעופל. והנתינים היו עשבים נאותו מחוזהויה בונים אותו מחוזה שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של מזרח: (כח) איש לנגד ביתו. כל אחד היה בונה כנגד ביתו: (ל) וחנן בן צלף הששי. בנים הרבה היה לו לכלף וחנן הוא הששי: מדה שני. כמו שנית: נשבתו

ב א ו ר

מלכים. וידידי הכחם המתרגם אמר: לדעתי עפל הוא מקום מצבר, מחזק בחומה כזורה ובמגדל גבוה מאוד ובחרגומי (בורגפֿעסטע), ואולי היה בעפל בית מועד לכל בני חמותה אשר לנחשתיים הנשו, ונאסרו שמהן נחחיות ארץ במקום חשך ואכלה (בורגפֿענדויעט), ויהיה עפל כמו אפל בחילוף, ואינו רחוק ג"כ שהיה בו מקום מיוחד אשר המלך ויועליו ושריו התאספו שם, לשמוע ולבחון דברי האסירים אשר יונחו לפנים להלעדק ולבקש על נפשם, ולשפוט את לחיים או למות (פֿערהפֿורחט) וזה אשר נקרא בחן, ויונן לפי זה היטב ענין הכתוב בישיעה (ל"ב י"ד) עפל ונחן היו בעד מערות עד עולם, ע"ל הערתו. (כז) החקעים, גם הזה כבר נזכרו לעיל ססוק ה' וננו איב את זה, אולם גם כאן נראה שלא היה המרחק רב, כי המגדל היוצא ילא מן העפל, וא"כ לא היה בינו לבין החומה מקום נרחב, גם יש לפוש כי האדירים אשר נכעם הראשון לא שלחו את ידיהם במלאכה, הנה עתה החזיקו. (כט) שער המזרח, אמר ידידי ה"ה: ידוע מדע נפי אשר העירותי נקודם כי שער המזרח הנזכר פה ושער המפקד להלן פסוק ל"א, וכן שער המטרה לקמן (י"ב ל"ט) שערי בית המקדש הם ולא שערי העיר. (ל) מדה שני, אמר הראב"ע כמו שנית וכן אל בית הנשים שני (אסתר ב' י"ד) ע"ג, אך אין הראיה דומה, כי שם הכונה פעם השני כמו שכתב הוא עלמו שם ח"ל, ונא הטעם

מִשְׁלֵם בְּכַדְכָדִים נֶגֶד נִשְׁכָּתוֹ: (לא)
 אַחֲרֵי הַחֲזִיק מִלְכִּיָּה בֶן־
 הַצָּרְפִי עַד־בֵּית הַנְּתִינִים
 וְהַרְכְּלִים נֶגֶד שַׁעַר הַמַּפְקָד
 וְעַד עֲלִית הַפִּנָּה: (לב) וּבֵין עֲלִית
 הַפִּנָּה לְשַׁעַר הַצֵּאן הַחֲזִיקוּ
 הַצָּרְפִים וְהַרְכְּלִים: (לג) וַיְהִי
 כַּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלַּט כִּי־אָנְחָנוּ
 בּוֹנִים אֶת־הַחוֹמָה וַיִּחַר לוֹ
 וַיִּכְעַס הַרְבֵּה וַיִּלְעַג עַל־הַיְהוּדִים:
 (לד) וַיֹּאמֶר וּלְפָנַי אָחִיו וְחִיל
 שָׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר מַה הַיְהוּדִים
 הָאֵלֶּם לֵאמֹר עֲשִׂים הַיְעוּבּוֹ לָהֶם
 הַיּוֹצֵחוֹ הַיִּכְלוּ בַיּוֹם הַיְחִיו אֶת־

דער זאָהן ברכיה'ס, זיינער
 צעללע געגענאיבער. (לא) נאך
 איהם בעפעסטויגטע מלכיה,
 דער זאָהן דעם גאלדשטערם
 כיו צום הויזע דער אונטערנע-
 בענען אונד דער קראַמער,
 דעם מוסטערונגסמהאַרע גע-
 גענאיבער, כיו אַנס אָבער-
 געמאך דער עקקע. (לב) אונד
 צווישען דעם אָבערנעמאָע
 דער עקקע, אונד דעם שאַא-
 מהאַרע בעפעסטויגטען דיא
 גאלדשמיערע אונד דיא קראַ-
 מער. (לג) אונד עס געשאַה,
 אַלס ס נבלט הערטע, דאַס
 וויר דיא מויער בויען, דאַ וואַרד
 ער צאַרניג אונד זעהר ענט-
 ריסטעט אונד שפאַטטעטע
 דער יהודים. (לד) אונד שפראַך
 פאַר זיינען ברידערן אונד דעם
 העערע שמרון'ס, פאַלגעני-
 דער געשטאַלט: וואַס אונטערע

נעהמען יעזע אַהנמאָעטיגען יהודים? ווירד מאַן עס איהנען צולאַססען? ווערדען זיא יע
 איינוויהונגסאַפּער ברינגען? ווערדען זיא עס יען איינעסן טאַנעס פאַללענדען? ווערדען
 ר ש י

נשמתו. כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם סמוך לחומה: (לא) בן הכרפי. איש הלורף ונקרא על שם
 אומנתו: (לב) ובין עליית הפנה לשער הלאן. תחלת הבנין התחילו לבנות שער הלאן שנת'
 ויבנו את שער הלאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה: (לד) לפני אחיו וחיל שמרון.
 לפני סבירי וחיל שמרון שהיו לרי יהודה: האמללים. ענין חלשות ורפיון: מה היהודים. מרוב

ב א ו ר

הטעם בלשון זכר, כמו בפעם הזה, אולם כאן שנת מדה שני, ומדה בכ"א נקבה, אין
 ספק שראוי שנית. נשבתו, כמו לשכתו, וכן הוא להלן (י"ב מ"ד וי"ג ז'). (לא) שער המפקד,
 כבר אמרו שאין איתנו יודע כברור טעם החזרים האלה. עליית הפנה, גם פה לדעת פנה הורחמו
 מגדל והיו עולים אליו במעלות וזה הוא עליית הפנה. (לד) האמללים, כמו כי אמלל אני
 (חללים ו' ג') ועיין שם בבאור ובהמעמר. היעובו להם, עיין פינוש רש"י, והראב"ע אמר כראשון
 ענין מעיבה ע"כ, האם יעלה בידם לנגשות מעויבה, וידידי החכם בתרגומו החזיק בפירוש רש"י.
 היובחו, הנה רש"י ז"ל דקדק בלשונו ואמר אם יזכרו להם את זמניהם תמיד כמו שהם סבורים ע"כ,
 כי נאמת כבר נבנה המצב מיוסות עורא והיו מקריבים עליו, אבל אמרו שלא יעמוד זה תמיד כי
 באר שהמה יחזקו את העיר נגד רכון המלך, הנה גם יהרוס את מקדשם וימנעם מלהניא
 קרבנותיהם. אולם יתרחקו בעיני דעת הראב"ע שפירש כמו לזכר חכמת הבית, רק מה שאמר
 והטעם היקריבו זבח חובת הבית אינו מדוקדק כי הענין אך על חכמת העיר, שאם יבלעו את
 מעשיהם בהר כיון ובירושלים יקריבו זבחי תודה לה' לחנכה — וכבר אמרו ח"ל במסכת שנועית (דף
 ע"ו ע"א) ששתי תודות גדולות האמורות לקמן (י"ב ל"א) המה לשתי תודות מאש, וקדשו לס' ז'
 באמת את החומה בזמני תודה. היבלו ביום, הראב"ע פירש הישלימו בנינם ביום הידוע שהם
 משערים להשלים ע"כ, ויותר נראה לי שהנוסח האם יבוא איתו יום שבו יכלו מלאכתם, היחזו, כמו

הַאֲבָנִים מֵעֲרֻמוֹת הָעֵפֶר וְהַמָּה
 שְׂרוּפוֹת: (לה) וְטוֹבִיָּה הָעַמְּנִי
 אָצְלוּ וַיֹּאמְרוּ גַם אֲשֶׁר־הֵם בּוֹנִים
 אִם־יֵעָלֶה שׁוֹעֵר וּפְרִץ חוֹמַת
 אֲבָנֵיהֶם: (לו) שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ כִּי־
 הֵינּוּ בּוֹזֵה וְהַשֵּׁב חֲרַפְתָּם אֶל־
 רֵאשִׁים וְתִגַּם לְבֹזֵה בְּאֶרֶץ שְׁבִיָּה:
 (לז) וְאֶל־חֲכָם עַל־עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם
 מִכְּפָנֶיהָ אֶל־תִּמְחָה כִּי הִכְעִיסוּ
 לַנֶּגֶד הַבּוֹנִים: (לח) וַנִּבְנֶה אֶת־

זיא דיא שטיינע דעס ערדעני-
 שוטטעס וויעדער פֿעסט מאַ-
 כען, דאָזיא דאָך פֿערבראַנגט
 זינד? (לה) אויך טוביה דער
 עמני, דער נעבען איהם
 שטאַנד, שפראַך: אונד וואָס
 זיא אויך בויען! ווען איין פֿוֹכס
 הינויף שפראַנגע, זאָ ריעסע
 ער איהרע שטיינערנע מויער
 איין. (לו) „האַרע עם. אונזער
 גאַטט! ווּיא פֿעראַכטעט וויר
 זינד, אונד ברינגע איהרען
 האָהן, אויף איהר הויפט צו-
 ריק, אונד גיב זיא צום רויבע
 אים לאַנדע דער געפֿאַנגעני-
 שאַפֿט, (לז) דעקקע איהרע

מיססעטהאַט ניכט צו, אונד איהרע זינדע ווערדע ניכט געטילגט פֿאַר דיינעם אַנגעזיכט-
 טע, ווייל זיא דיא בולייטע זאָ געקרענקט האַבען. “ (לח) וויר אַבער בויעטען דיא מויער
 פֿאַרט

ר ש י

היהודים כך הם עושים: פיעזנו להם. וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לכנות: היזנחו.
 אם יזנחו להם את זכיהם ממיד כמו שהם סבורים: היכלו ביום. אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר
 החפילו ביום א'. לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינם: היחיו. אם יחיו ויתקנו
 ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר: מערמות. עניין חמרים וחלים:
 והמה שרופונו. והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעגים ומחלוללים על בניין
 הקומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים:
 (לה) ועוביה העמוני אללו. טוביה היה אללו של סנדלע: ויאמר. כך היה אומר ומלעיג: גם
 אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל. על הבנין לפרוץ חומת
 העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירלה יבוא ויפרץ בו: (לו) שמע אלהינו.
 כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפלה זאת: בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר
 גלינו: (לז) ואל חכם. כמו ואל תבסה דוגמת וסוד אשר אל תגל (משלי כ"ה) כמו אל תגלה:
 כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם:

ותקשר

ב א ו ר

שכתב הראב"ע כי האבן השרופה נמח היא נחשבת, ודע כי מה שאמר הרד"ק בשרשים ובדרך השאלה
 היחיו את האבנים וגומר אין כונתו כי מערמות הוא על דרך השאלה כמו שחשב יש מן החכמים ואמר
 ר"ל מושאל מן הכבוד אשר נשדה ובאן ענינו גל ומל ע"כ, כי כבר הביאש הרד"ק לפני זה, נערמו
 מים מזה הענין, ומדוע לא יאמר עליו שהוא בדרך השאלה — אך האמת כי רלה הרד"ק לאמור
 שהמאמר היחיו את האבנים הוא בדרך השאלה כי האבנים כל יחיו וכל ימותן. (לז) בוזה, הראב"ע
 אמר שהוא שם דבר כמו שוחה, והענין היינו לבזוין, ולדעתו הוא הפעול משרש בוז והענין היינו
 דבר הנמנזה. לבוזה, לשון נופל על לשון יהיו המה לבזה כאשר היינו אונתנו בזה. (לז) כי
 הכעיסו, כי זה משמש בלשון אשר כמו שפירש רש"י והוא באור של עונם ומטאתם כלומר בזה הרשיעו

הַחֹמָה וְתִקְּשֶׁר כָּל־הַחֹמָה־עַד־
חֲצִיָּה וַיְהִי לֵב לָעַם לַעֲשׂוֹת:

ד (ב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלֵּט
וְטוֹבִיָּה וְהָעֲרָבִים וְהָעַמֹּנִים
וְהָאֲשֻׁרִים כִּי־עָלְתָה אֲרוֹכָה
לְחַמּוֹת יְרוּשָׁלַם כִּי־יִהְיֶה־לָּו
הַפְּרָצִים לְהַסְתֵּם וַיַּחַר לָהֶם
מְאֹד: (ג) וַיִּקְּשְׁרוּ כָּל־מִן יַחְדָּו
לָבוֹא לְהִלָּחֵם בְּיְרוּשָׁלַם
וְלַעֲשׂוֹת לוֹ תוֹעָה: (ג) וַנִּתְפַּלֵּל
אֶרְאֵלֵינוּ וְנַעֲמִיד מִשְׁמֵר
עֲלֵיהֶם

חרגום אשכנזי קיו

פָּאָרְט , דָּאָס שָׂאָן דִּיאָנְאָנְצֶע
מוֹיֶער כִּיז צור הַאֲלֶפְטֶע צוֹ-
זָאָמְטֶענְגֶעִיגְט וּוְאָר , אונד
דָּאָז פֶּאָלְק הַאָטְטֶע נָאָךְ אִי־מִ-
מֶער הֶערֶץ פֶּאָרְט צוּאֲרִיִּטְעוּ.
ד (ח) עִם גַּעֲשָׂאָה , אֶלֶם
סַנְבַלֵּט , טוֹבִיָּה , דִּיא
אַר אַכֶּער , עֲמוֹנִים אונד
אֲשֻׁרִים הַאָרְטֶען , דָּאָס דִּיא
וּוִיעֶרֶהֶר שְׁטַעלֶלּוֹנְג דֶּער
מוֹיֶערן יְרוּשָׁלַיִם כַּעֲנָאָן ,
אונד דָּאָס דִּיא רִיסְסֶע גַע־
שְׁלָאָסְסֶען צו ווערדען אַנְפִּי־
גַען , דָּאָ וואורדען זיא זעהר
צָאָרְנִיג , (ג) אונד פֶּער־שוּוְאָה־
רַען זיך אֶלְלֶע אונטער אִינְאָנְ-
דֶּער צו קָאָמְטֶען , אונד ווידער
יְרוּשָׁלַיִם צו שְׁטַרִיִּטְען , אונד
אִיהֶם (א) אונגליק צו צוֹפִיִּגְען .

(ג) דָּאָכְעֶטְטֶען וויר צו אונזערעם גָאָטְטֶע , אונד שְׁטַעלֶלְטֶען פֶּאָר אִיהֶנְען (דען פֶּייִכֶרֶען)

טאג

(1) נחמיה קרער דען פֶּאָלְקֶע .

ר ש י

(לח) וחקשר. כאשר נחקשרה החומה ונבני' עד חציה אז היה לב העם להוט ומשיך לעשו' בניין החומ'.
ד (א) כי עלתה ארוכה. שנבנתה החומה. ארוכה עניין חובש ותרופה: כי החלו הפרושי' להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרושים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים
בבניין החומה. (ב) ולעשות לו תועה. לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ולדבר

ב א ו ר

כי הנעיסו נגד הנונים לרפות ידי עושי המלאכה. (לח) וחקשר, הכונה כי בכל הלעג אשר חרפו לנו אויבינו לא השניתו את מלאכתנו כי עד חציה היתה החומה נקשרת ונדבק חלק אל חלק והי' לאחד, וגם היה לב העם לעשות עוד ולבצע מעשיהם, ולכן כאשר ראו לרי יהודה כי ברוב דברים ולהג רובה אין למנועם מלעשות, התקשרו לבוא עליהם ביד חזקה כאשר יבאר בפרשה הבאה.
ד (א) ארוכה, לשון רפואה מדוע לא עלתה ארוכה בתעמי (ירמיה ח', כ"ב), ואולי הוא נגזר מן ולא רכבה בשמן (ישעיה א', ו') ובא נח חמורת דגש ולפעמים היא בלתי גשלים ובא נש"ק והאל"ף נוסף למשקל — ובאן הוא דרך השאלה וכן ותעל ארוכה למלאכה (ד"ה ב' כ"ד, י"ג). הפרוצים, רש"י פירש אנשי העיר שהיו פרושים עד עתה וכו' ע"ש, הנה הכריחהו לפרש כן מלת החלו אשר לפי דעתו לא חפול על דבר שאין בו רוח חיים; אבל מדברי הראב"ע שאמר לעיל על וחקשר כל החומה כי הפרושים נסתמו, נראה שלדעתו תהיה הכוונה על פרכי החומה וזה באמת יותר יתכן. (ב) חועה, שם דבר כמו שואה (ראב"ע), ואולי הוא בינוני ושעורו לעשות לו (לנחמיה או לעם כמ"ש הנ"ל) עשית תועה. והנה רש"י פתר תועה קלקול והשחתה וכן העתיק החכם געועניוס (חונג'יק), וכן לדעתו הלא יתעו חרשי רע (משלי י"ד כ"ב) עיין ספר המליס שלו ערך תועה ותעה, וגם זה דעת הראב"ע שאמר ופירוש תועה כי העומד בלרה